

19. Стори В. Мотивы садовой архитектуры (садовые беседки, павильоны, гrotы, ограды, ворота, калитки, мостики, садовая мебель, трельяжи) / В. Стори. – С- Пб. : Изд-во П. П. Сойкина, 1911. – 22 с.
20. Теодоронский В. С. Строительство и эксплуатация объектов ландшафтной архитектуры : учебник для студ. высш. учеб. заведений / В. С. Теодоронский, Е. Д. Сабо, В. А. Фролова; под ред. В. С. Теодоронского. – 2-е изд., стер. М. : Издательский центр Академия, 2007. 352 с.
21. Фадеева Л Щоб казка гостею була / Л. Фадеева // Прикарпатська правда. – 5 червня. – 1987. – С. 4.

В статье рассмотрены малые архитектурные формы (МАФ) как неотъемлемые элементы городского пространства, при помощи которых можно достичь композиционного равновесия и создать комфортные условия отдыха и культурного развития. Определено, что скульптурные группы в сочетании с другими видами МАФ имеют не только эстетическое значения, но принимают участие в строении пропорциональности и масштабности пространства. Доказано, что скульптура, наделенная художественными чертами и органически связанная с окружающей средой, придает территории яркой неповторимости.

Ключевые слова: малые архитектурные формы, благоустройство, городская среда, скульптура.

Small architectural forms as inalienable elements of town space, by means of which it is possible to attain a composition equilibrium and create the comfort terms of rest and cultural development, are considered in the article. It is found out, that sculptural groups in combination with other types of МАФ have not only an aesthetic value but also participate in the construction of proportion and space scale. It is well-proven that a sculpture, provided with artistic lines and organically related to the natural environment, gives to territory of bright uniqueness.

Key words: small architectural forms, landscaping, urban environment, sculpture.

УДК 7+008: 291.36

Богдан Бойчук, Ігор Коваль

СПІВПРАЦЯ ВИЗНАЧНИХ МІСТ СТАРОДАВНЬОЇ РУСІ: КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ТА САКРАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ГАЛИЧА І НОВГОРОДА

Історія давньоруської держави наповнена сюжетами дружніх контактів між окремими містами. Яскравим прикладом цьому може стати розвиток різнобічних зв'язків між княжим Галичем і Великим Новгородом. У статті відображено в контексті новітніх археологічних пошуків повну характеристику становлення культурних та церковно-державних зв'язків двох могутніх міст Русі.

Ключові слова: археологія, місто, Галич, Новгород, печатка, зв'язки, церква.

Особливістю суспільного життя давньоруської держави в силу економічних інтересів, культурного обміну, династичних шлюбів було налагодження і розвиток тісних зв'язків між окремими містами. Яскравим прикладом такої співпраці є багаторічні контакти княжого Галича і Великого Новгорода. Тому історія взаємин між двома впливовими містами Київської Русі привертала науковий інтерес істориків, археологів, мистецтвознавців, релігієзнавців та політологів.

В українській історіографії найбільш ґрунтовні наукові дослідження створені академіком Володимиром Грабовецьким [4] і професором Влалодимиром Пришляком [4], професором Михайлом Фіголем [16], археологом Вітольдом Ауліхом [2]. Не минули увагою цю важливу проблему також російські колеги. Окремі епізоди з історії галицько-новгородських зв'язків знаходимо в працях відомих археологів Марії Седової [13, 14], Петра Гайдукова і Валентина Яніна [19]. Завдяки дослідженням ученого із Санкт-Петербурга Олександра Мусіна повною мірою відновлена історія церковно-політичних зв'язків між Галичем і Великим Новгородом.

Мета статті – висвітлити роль опублікованих праць археологічних досліджень, культурно-мистецьких та сакральних зв'язків Галича з Новгородом, як джерелознавчої бази у дослідженні процесу формування концепції історії національного мистецтва.

Окремим завданням нашої публікації є спроба дати більш повну характеристику культурно-релігійним зв'язкам давнього Галича і Великого Новгороду у світлі новітніх археологічних відкриттів. Відомі українські вчені В. Грабовецький та В. Пришляк дійшли висновку, що основою економічних зв'язків двох міст становила торгівля сіллю, яка здавна добувалася в надлишку в південно-західній Русі [4, с. 111–112]. Києво-Печерський Патерик згадує, яким лихом стало припинення постачання солі «из Галича» під час князівських усобиць 1096 р., у результаті чого «не бысть соли во всей Русской земле» [1, с. 151–152].

Політичні зв'язки Галицького князівства з Великим Новгородом у контексті літописних джерел виглядають ще більш динамічними. Відомо, що Ярослав Мудрий, роблячи ставку на активну підтримку Новгорода, 1030–1031, 1041 рр. зробив три походи на Польщу і відвоював частину території, відому під назвою «Червенські городи», яка згодом увійшла до складу Галицького, а пізніше – Галицько-Волинського князівства [7, с. 86–87, 92].

1168 р. волинський, а після цього галицько-волинський князь Роман Мстиславич був запрошений на князювання до Новгорода, де правив до 1170 р. [7, с. 304]. У своєму монументальному дослідженні сучасний російський історик Олександр Майоров пише: «Пам'ять про Романа Мстиславича у зв'язку з здобутою новгородцями під його проводом перемогою над суздальцями протягом століть жила в Новгороді. Мабуть, жоден з правлячих в місті князів не удостоївся тут такого пошанування» [8, с. 77]. А далі вчений продовжує робити висновки: «Образ Романа Мстиславича відображений на новгородських іконах» [8, с. 80]. В один з найбільш критичних періодів для княжого Галича його городяни, побоюючись чергової угорської окупації, відправили своє посольство в Новгород і запросили 1217 р. Мстислава Мстиславича Удатного на князювання [7, с. 374–375]. Зміцнитися в Галичі Мстиславу вдалося завдяки військовій допомозі його зятя, видатного полководця і політика, князя Данила Романовича (1200–1264). Цікаво, що одна з їхніх спільних військових кампаній знайшла відображення в написі-графіті на стіні храму святого Пантелеймона [9, с. 65].

Визначний дослідник історії Стародавньої Русі, академік Борис Рибаків встановив тісний зв'язок новгородського літописання Мстислава Удатного з шедевром давньоруської писемності – Галицько-Волинської літописом. В обох літературних традиціях простежуються поезія, вихваляння воїнської доблесті [12, с. 164]. Саме на півночі Русі вченим пощастило відкрити в другій половині XIX ст. билину про галицького купця Дюка Степановича. «Из-за моря, моря синего, из славного Волынца, красного Галича, – починається твір такою дуже красивою художньою картиною, – с. Корели богатой не ясный сокол вылетает, а добрый молодец, молодой Дюк Степанович» [3, с. 186]. Заслугує уваги і той факт, що Галицького купця дуже багате озброєння: «Тем стрелам цены нет, ведь колоты они з трость-дерева, а струганы те стрелы в Новгороде» [3, с. 186].

Крім економічних і політичних зв'язків Новгородську землю і Галицько-Волинську Русь об'єднували контакти культурного характеру. Розкрити цю проблему можна тільки при зміщенні центру уваги від літературних джерел на археологічні, які повідомляють нову, до цього часу не відому інформацію.

Розкопуючи 1941 р. територію давнього Галича, видатний український археолог Ярослав Пастернак (1892–1969) відкрив руїни ювелірної майстерні давньоруського часу. Крім інших артефактів, у ній була знайдена двостороння ливарна формочка. У такій виготовлялися імітаційні срібні жіночі прикраси – колти [11, с. 206]. Через кілька десятиліть у Новгороді був знайдений колт, у малюнку якого спостерігається схожість з галицькою знахідкою. Дослідниця давньоруського мистецтва М. Седова вважає, що він належить до найдавніших колтів, відлитих в імітаційних формах, і датує ювелірну прикрасу 70–80 роками XII століття Колт був виготовлений з олов'янисто-свинцевого сплаву, мав круглу форму, діаметр – 3,4 см. Він порожній усередині, обидві сторони його оздоблені візерунком у вигляді ромбів, оточених лініями псевдозерні, по краю – ряд великих кульок, що нагадують нанизані перлини. «Знахідка ця змушує припустити прямі контакти між ремісниками Новгорода і Галича», – до такого висновку доходить археолог М. Седова [14, с. 20].

Безсумнівно, контакти галицьких і новгородських ювелірних корпорацій знайшли продовження і в наступному, XIII столітті. Про це свідчить знайдений у Новгороді колт, який М. Седова датує першою половиною XIII століття. Прикраса була округлої форми, з двостороннім зображенням двох птахів, головами звернених до дерева життя. По краю його розташовані кульки, що імітують перлинки. Близькою аналогією новгородській знахідці є ливарна форма з давнього Галича [11, с. 206].

У давньоруський час серед заможних верств населення особливою повагою користувався такий вид нагрудної прикраси як амулет-змійовик. Його наділяли функціями вберегти людину від біди. Він також мав подвійну символіку: християнську і язичницьку. М. Сєдова підрахувала більше ста знахідок амулетів-оберегів з усієї території Стародавньої Русі. Але лише кілька з них мають таке зображення: з лицьового боку – фігуру архангела Михаїла в повний зріст, а із зворотнього – голову Медузи – Горгони [13, с. 243].

У Новгороді було знайдено три змійовики з ідентичними зображеннями і грецькими написами навколо них. Аналогічний амулет має також галицьке походження. Мистецтвознавець М. Фіголь припускав, що він був знайдений на місці фундаментів літописної Спаської церкви [16, с. 163]. Наукова співробітниця Львівського історичного музею Емілія Зарубій влучно зауважила: «Дивує широка географія абсолютно однакових предметів. Ймовірно, у них всіх була спільна початкова ливарна форма, однакова назва власниці і одна покровителька – свята Євфросинія» [6, с. 95].

Галицько-Волинські землі протягом усього Середньовіччя мали також активні церковно-релігійні зв'язки з Північною Руссю і, насамперед, Великим Новгородом. З письмових джерел відомо, що найактивніша участь церковно-політичного діяча, який відбувався з Галицько-Волинської Русі, в історії Новгородської церкви пов'язана з іменем митрополита Кирила II (1246–1281), колишнього канцлера-печатника короля Данила Галицького [7, с. 406].

У Першому Новгородському літописі збереглася згадка, що 1251 р. Кирило прибув до Новгорода на поставлення архієпископа Долмата [15, с. 225]. 1252 р., за повідомленнями деяких літописів, Кирило брав участь у церемонії коронації Олександра Невського. Можливо, він залишався в Олександра аж до його смерті 1263 року. Митрополит Кирило і прибулі з ним у Новгород галицькі книжники ознайомили Володимиро-Суздальську Русь не тільки зі своїми літературними прийомами і традиціями, але і з текстами, поширеними в інтелектуальному середовищі населення Галицько-Волинської землі.

У висвітленні церковно-релігійних зв'язків між Галичем і Новгородом саме археологічні джерела дають можливість вийти з вузьких рамок літописних повідомлень і наблизитись до раніше відомих свідчень з нової точки зору. Саме археологічній науці судилося відтворити особливу роль першого Галицького єпископа Козми (Кузьми) не тільки у встановленні контактів з новгородськими релігійними колами, але і в організації церковного управління на Русі. Саме це підтверджують знахідки на території давнього Галича вислих печаток київських митрополитів Костянтина I (1156–1158) і Костянтина II (1167–1174).

Найбільш повне повідомлення про Козму знаходиться в Київському літописі під 1165 р., де описаний прийом галицьким князем Ярославом Осмомислом претендента на візантійський трон Андроніка Комніна [7, с. 286]. Короткі відомості про нього збереглися у Воскресенському літописі, в «Історії Російській» В. Татіщева і творах М. Карамзіна.

У процесі археологічного дослідження столиці Галицької – Волинського князівства (1882–2013) знайдено п'ять вислих олов'яних і свинцевих печаток, які належали єпископу Козмі (1157–1165). На лицьовій стороні молібдобул зображена Богородиця-Оранта-Знамення, а на іншій розміщувався грецький напис: «Матір Божа, захисти мене, Козму, єпископа Галицького» [5, с. 2]. І ось повною несподіванкою стало відкриття, зроблене Новгородською археологічною експедицією 1991 р. [19, с. 120]. Під час дослідження середньовічних садиб XI–XIII ст. Торгової сторони Великого Новгорода на Федорівському розкопі було виявлено залишки семи міських дворів. На садибі в археологічних шарах, що співвідносяться з будівельним шаром 4-5 і датовані 1164–1201 рр., під час розчищення печі в одному із взнайдених зрубів знаходилась свинцева печатка (молібдобул) єпископа Галицького Козми. Печатка діаметром 25–26 мм мала на аверсі напис: «Господи, зглянься на мене, Козму Галицького», на реверсі – поясне зображення Матері Божої Оранти. «Така знахідка цікава сама собою, як свідчення церковно-дипломатичних контактів між архієреями Галича і Новгорода, – зазначає сучасний російський дослідник Олександр Мусін, – якими під час єпископа Козми були єпископ Аркадій (1156–1163) та архієпископ Ілля-Йоан (1165–1186)» [9, с. 16].

У постанові Ілля-Йоана на новгородську єпископську кафедру, вважає цей учений, брали безпосередню участь галицький князь Ярослав Осмомисл і єпископ Козма. Коли Ілля-Йоан повертався з Константинополя після висвячення, у Галичі остаточно було сформовано склад його найближчого духовного оточення, до якого ввійшли і місцеві священнослужителі. Комуś із них єпископ Козма надав документ, скріплений його печаткою.

Певна частина садиб, досліджених на Федорівському розкопі, могла стати місцем проживання нових новгородських кліриків, що мали південноруське походження. На території садиби знайдена серія знахідок, які свідчать, що їх власники були зорієнтовані на матеріальну і духовну культуру Галицької Русі. Серед них самшитовий, шиферний та бронзовий із зображенням Розп'яття натільні хрестики [18, с. 3–6].

Найбільш неочікуваною знахідкою, яка проливає нове світло на галицько-новгородські церковні контакти, стала свинцева печатка, виявлена нами в одній із приватних колекцій м. Івано-Франківська. Її знайшли чорні археологи біля фундаментів Спаської церкви в Галичі, де в 30–40-рр. XII ст. знаходилася резиденція галицьких князів і єпископів. Печатка належала новгородському посаднику Мирославу Горятиничу (1126–1128, 1135–1136). На лицьовій стороні зберігся напис: «Господи, помози рабу своєму Мирославу» і зображення святого Якова на повний ріст на зворотній стороні.

Видатний російський сфрагіст Валентин Янін згадує про дві аналогічні пам'ятки, знайдені в Новгороді [17, с. 192]. Ще п'ять ідентичних печаток зовсім недавно відшукано у відомих містах Північної Русі, у тому числі і у Новгороді [19, с. 128].

Якими ж шляхами опинилася мілібдобула з далекого північного Новгорода в південноруському місті Галичі? Відповідь на це складне питання дає Київський літопис. Він повідомляє, що 1133 р., за вказівкою новгородського посадника Мирослава Горятинича, паломником Діонісієм була принесена частина дерева з Гробу Господнього [7, с. 187].

Імовірно, продовжуючи шлях у Святу Землю Палестини, Діонісій побував у резиденції галицьких князів і єпископів, де залишив документ, скріплений печаткою Горятинича, який допомагав йому без зволікань просуватися територією Галицької Русі.

Отже, комплексний аналіз письмових та археологічних джерел дозволив нам не тільки уточнити важливі епізоди в історії давнього Галича і Великого Новгорода, а й показати динаміку церковно-політичних контактів між двома містами в XII–XIII ст., у тому числі і архетипність церковно-державних взаємин, які склалися в історичну епоху.

1. Абрамович Д. Киево-Печерский Патерик / Д. Абрамович // Пам'ятки мови й письменства Давньої України. – К., 1930. – Т. 4.
2. Аулих В. В. Историческая топография древнего Галича / Аулих В. В. // Славянские древности. – К. : Наукова думка, 1982.
3. Білецький Л. Історія української літератури. Народна поезія / Л. Білецький. – Авгсбург, 1947. – Т. 1.
4. Грабовецький В. Від Ільмень-озера до Дністра-ріки / В. Грабовецький, В. Пришляк // Жовтень. – 1985. – № 5.
5. Грушевський М. Печатки з околиць Галича / М. Грушевський // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Львів, 1900. – Т. XXXVIII. – Кн. VI.
6. Зарубій Е. Срібні прикраси шні княжої доби з колекції ЛІМ / Е. Зарубій // Наукові записки Львівського історичного музею. – Львів, 2006. – Вип. XI.
7. Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. – К. : Дніпро, 1990.
8. Майоров А. В. Русь, Византия и Западная Европа / Майоров А. В. – СПб : Дмитрий Буланов, 2011.
9. Могитич И. Р. Результаты исследования церкви Пантелеймона близ Галича / Могитич И. Р. // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. – М. : Наука, 1982. – Вип. 172.
10. Мусін О. Єпископи галицької кафедри і Великий Новгород (до характеристики церковно-політичних зв'язків) / О. Мусін // Українські землі часів короля Данила Галицького: церква і держава. – Львів : Логос, 2005.
11. Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр. – Івано-Франківськ : Плай, 1998.
12. Рыбаков Б. А. Русские летописцы и автор «Слово о полку Игореве» / Рыбаков Б. А. – М. : Наука, 1972.
13. Седова М. В. Новгородские амулеты-змевики / Седова М. В. // Культура Древней Руси. – М. : Наука, 1966.
14. Седова М. В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X–XV вв.) / Седова М. В. – М. : Наука, 1981.
15. Творогов О. В. Кирилл / Творогов О. В. // Словарь книжников и книжности Древней Руси (XI– первая половина XIV вв.). – Л. : Наука, 1987. – Вип. 1.
16. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича / М. Фіголь. – К. : Мистецтво, 1997.
17. Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси X–XV вв. / В. Л. Янин. – М. : Наука, 1970. – Т. I.
18. Янин В. Л. Работы Новгородской экспедиции 1991 г. // Новгород и Новгородская земля. История и археология / [В. Л. Янин, Е. А. Рыбина, А. С. Хорошев и др.]. – Новгород, 1992. – Вип. 6.
19. Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси X–XV вв. / В. Янин, П. Гайдуков. – М. : Нитрада, 1998. – Т. III.

Історія древнеруського державства наповнена сюжетами дружеских контактів між окремими містами. Ярким прикладом цьому може бути розвиток різносторонніх зв'язків

между княжеским Галичем и Великим Новгородом. В статье отображено в контексте новейших археологических изысканий полную характеристику становления культурных и церковно-государственных связей двух мощных городов Руси.

Ключевые слова: археология, город, Галич, Новгород, печать, связи, церковь.

History of Ancient States is filled with stories of friendly contacts between different cities. A striking example of this may be the development of diverse links between Galich prince and Novgorod. The authors highlighting the light of recent archaeological finding a full description of the formation of cultural and church-state relations between the two powerful cities of Kievan Rus.

Key words: archeology, city, Galich, Novgorod, communications, church.

УДК 730 : 247.3 (477)

Ольга Новицька

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНЬОБАРОКОВОЇ ПЛАСТИКИ ІОАННА ГЕОРГА ПІНЗЕЛЯ

У статті описано стилістичні особливості українського бароко як унікального явища у світовому мистецтві. Автор акцентує увагу на аналізі творчості Іоанна Георга Пінзеля.

Ключові слова: національна культура, мистецтво, бароко, пластика, Пінзель.

Творчість Іоанна Георга Пінзеля відкрили на початку ХХ століття й перед дослідниками постав образ митця-новатора, що відобразив у своїх творах прогресивні ідеї епохи ХVІІІ століття. Всі відомі роботи майстра відносяться до зрілого чи пізнього періоду творчості, ранні не знайдено. Пошук та ідентифікація їх ускладнюється й тим, що немає одноставної думки щодо справжнього імені Іоанн Пінзель. Зрештою, знання імені також було б мало корисним, адже відповідно до церковних канонів, майстри не мали підписувати свої твори, а могли лише залишити символічний «автограф».

Про нього писали багато дослідників, зокрема й такі видатні постаті в українському мистецтвознавстві, як Д. Кривавич, Б. Возницький, М. Гембарович, Д. Степовик. Кожен висловлював власні гіпотези щодо біографії та витоків творчості, та попри це загадка Пінзеля ще далека від розкриття. Проте на тлі історичних подій ХVІІ–ХVІІІ століть у Європі, життєпис Пінзеля виглядає цілком природно й органічно, почасти нагадуючи долі багатьох його сучасників. Загубитися в круговерті тих років не складало особливих труднощів, і раптове зникнення чи поява талановитих особистостей часто було не надто таємничим чи зумисне інсценованим явищем.

Метою пропонованої статті є вияв особливостей пізньобарокової пластики Іоанна Георга Пінзеля.

Українська культура ХVІІ–ХVІІІ ст. розвивалась на межі Сходу й Заходу. Географічне положення на тогочасній карті забезпечувало їй органічне входження в західноєвропейський контекст, проте не відривало від східнослов'янського культурного надбання. Засвоюючи й трансформуючи елементи культури західної, вона поєднувала їх з візантійською мистецькою традицією та з народною культурою [15, с. 198–203].

У системі творчого мислення в українському мистецтві поєднувалися відгомони культури античної Греції, ортодоксального християнства Візантії та західноєвропейського бароко. Візантійська мистецька традиція та культура бароко за своєю ідейно-філософською основою та формально-образною мовою – два полярно протилежних світи. Взаємодія їх на певному ґрунті й у певному часі сприяла появі в мистецтві окремих народів нових явищ, цікавих і несподіваних щодо інтерпретації сюжетів, іконографії та формальної мови. Ця взаємодія в українському мистецтві стала можливою завдяки демократичному а подекуди суто народному характері трактування в українській середньовічній культурі іконографічних канонів, природної модифікації їх в руслі традицій національної культури [14, с. 91].